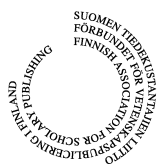

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Tatu Hyttinen

Rikosoikeudellisen syyllisyyskäsityksen pysyvyys ja tulevaisuus

1 JOHDANTO

Ihminen on perusteltua asettaa rikosvastuuseen vain, jos tunnusmerkistön mukainen ja oikeudenvastainen teko osoittaa syyllisyyttä. Kysymys on syyllisyysperiaatteen kunnioittamisesta eli teon subjektiivisesta syyksi-luettavuudesta.¹ Yksittäistapauksissa syyllisyyden käsilläolo riippuu tekijän asenteista ja uskomuksista, minkä vuoksi tekijän syyllistä mielenlaatua ei voida havaita ja todentaa samalla tavalla kuin rikosvastuun objektiivisia edellytyksiä, kuten teon tunnusmerkistön mukaisuutta. Myös syyllisyyden kokemukset voivat vaihdella henkilöiden välillä. Esimerkiksi vakavankin rikoksen tehnyt henkilö voi kokea syyttömyyttä, jos hän ei kadu tekoaan.

Rikosoikeudessa syyllisyydellä ei kuitenkaan tarkoiteta tekijän henkilökohtaisia tuntemuksia, vaan normatiivisesti määriteltyä rangaistusvas-tuun edellytystä. Niinpä rikosoikeudellinen syyllisyys on samaan aikaan subjektiivista ja objektiivista, mikä tekee syyllisyydestä ja sen merkitys-sisällöstä kaikkein hankalimman rikosoikeudellisen käsitteen.² Edes rikos-oikeuteen perehtynyt henkilö ei välttämättä pysty antamaan yksiselitteistä kuvausta syyllisyydestä tai siitä, minkälaisia kriteereitä syyllisyyden käsilläololle on asetettu. Syyllisyyden merkityssisällön pohtiminen voi myös osoittautua turhauttavaksi, koska mitä syvällisemmin aiheeseen perehtyy, sitä hankalammaksi asia tuntuu muuttuvan.³ Syyllisyyttä kos-kevat kysymykset palautuvatkin ontologiseksi kysymykseksi ihmisten vapaudesta eli kysymykseksi siitä, mitä inhimillisellä vapaudella kussa-kin yhteiskunnallisessa kehitysvaiheessa on tarkoitettu. Tämänkaltaiset

¹ Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2022, s. 277, 279.

² Terttu Utriainen, Syyllisyys muuttuvana käsitteenä. Historiallis-dogmaattinen ja vertai-leva tutkimus syyllisyyskäsitteestä rikoksen rakenteen osana. Suomalainen Lakimies-yhdistys 1984, s. 1–3.

³ Utriainen muun muassa toteaa, että syyllisyyden moninaisia dogmaattisia rakenteita tut-kittaessa ”– päädytään nopeasti umpikujaan”. Utriainen 1984, s. 1.

kysymykset ovat ennen kaikkea filosofisia. Niinpä syyllisyyden syvällinen ymmärtäminen edellyttää perehtymistä filosofiaan sekä filosofian historiaan, kuten siihen, kuinka käsitykset inhimillisestä vapaudesta ovat vuosien ja vuosisatojen aikana kerrostuneet rikosoikeudelliseen syyllisyyssikäsitteeseen. Tehtävä ei ole vaatimaton, mutta oikotietä rikosoikeudellisen syyllisyyden syvälliseksi ymmärtämiseksi ja edelleen kehittelemiseksi ei ole, mikä ilmenee selkeästi Ari-Matti Nuutilan lisensiaatintyöstä.⁴

Tutkimustyössään Nuutila on osoittanut, että syyllisyyssikäsitteen historia on kertomus jatkuvasta muutoksesta.⁵ Toisaalta hypoteesini on, että historia voi paljastaa jotakin olennaista myös syyllisyyssikäsitteen pysyvyydestä. Tässä artikkelissa pohdinkin, onko rikosoikeudellisessa syyllisyyssikäsitteessä jotakin muuttumatonta, jokin sellainen pysyvä ydin, joka kestää aikaa ja yhteiskunnallisia muutoksia. Parhaimmillaan tämänkaltaiset pohdinnat voivat tarjota perustan arvioida, minkälaiseksi rikosoikeudellinen syyllisyyssikäsite on muotoutumassa tulevaisuudessa, kun esimerkiksi elämän virtualisoituminen muuttaa niin ihmisten välistä kanssakäymistä kuin tapaamme olla maailmassa. Tarkoitukseni onkin esittää myös syyllisyyssikäsitteitä koskevia visioita. Mahdollisten muutosten ennakointi on tärkeää, koska niin rangaistusteorian kuin rikosoikeuden ja rikosoikeudellisen vastuun oikeutukseen liittyvät kysymykset ovat riippuvaisia siitä, kuinka rikosoikeudellinen syyllisyys käsitteellistetään.⁶

Tiivistetysti tutkimuskysymykseni on seuraava: *Mikä rikosoikeudellisessa syyllisyydessä on muuttumatonta ja kuinka käsityksemme syyllisyydestä voi tulevaisuudessa muuttua?* Kirjoituksessani liikun rikosoikeuden, filosofian ja tulevaisuudentutkimuksen välimaastossa. Pohtiessani syyllisyyden ydintä hyödynnän ensisijaisesti Nuutilan rikosoikeudellista tuotantoa⁷, joka tarjoaa erinomaisen perustan paitsi tarkastella menneisyyt-

⁴ Ari-Matti Nuutila, *Syyllisyydestä vastuullisuuteen? Syyllisysteoreettinen tutkimus*. Turun yliopisto 1991.

⁵ Viittaan etenkin Nuutilan lisensiaatintyöhön (Nuutila 1991) mutta myös hänen laatimaansa rikosoikeuden yleisten oppien oppikirjaan. Ks. Ari-Matti Nuutila, *Rikoslain yleinen osa*. Lakimiesliiton Kustannus 1997, erityisesti s. 69–74. Vastaavaan johtopäätökseen päättyy Utriainen väitöskirjassaan (Utriainen 1984), jossa nimenomaisena teemana on syyllisyyssikäsitteen muuttuvuus.

⁶ Nuutila 1997, s. 69–70.

⁷ Pohdinnoissani olen hyödyntänyt etenkin Nuutilan lisensiaatintyötä (Nuutila 1991), Nuutilan väitöskirjaa (Ari-Matti Nuutila, *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton Kustannus 1996) sekä Nuutilan yleisten oppien oppikirjaa (Nuutila 1997), jotka yhdellä tavalla muodostavatkin temaattisen kokonaisuuden. Tätä korostaa, että teokset on laadittu lyhyen aikaikkunan sisällä, mikä olettavasti onkin vaikuttanut teosten keskinäiseen keskustelevuuteen.

tä myös pohtia rikosoikeudellisen syyllisyyden tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä ja visioita.

2 SYLLISYYSPERIAATTEEN LYHYT HISTORIA

Nuutilan tuotannosta käy selkeästi ilmi, että historiallisesti syyllisyydestä ja sen merkityssisällöstä käydyllä keskustelulla on ollut kiinteät yhteydet niihin yhteiskuntafilosofisiin käsityksiin, joiden varaan rangaistusjärjestelmä on eri aikoina perustunut.⁸ Yhtenä kiintopisteenä voidaan pitää 1700-luvulla vahvistunutta valistusfilosofiaa, jonka seurauksena lujittuivat voimassa olevan kotimaisen rikosoikeusdoktriinin keskeiset elementit: tekorikosoikeuden käsite sekä syyllisyyssperiaate.⁹

Valituksen jälkeistä aikakautta voidaan kutsua klassisen rikosoikeuden kultakaudeksi.¹⁰ Nimitys on perusteltu, koska myös rikosoikeudellisella keskustelulla oli selkeät sidokset antiikin filosofien opetuksiin, mikä oli yleisemminkin tyypillistä 1700- ja 1800-lukujen klassismille. Esimerkiksi syyllisyyssperiaatteen katsottiin edellyttävän, että ihmistä voidaan rangaista, jos hän on käyttänyt vapauttaan väärin. Kysymys oli toisin sanoen siitä, että ihmisen tahtoa pidettiin vapaana ja että vapaasta tahdostaan väärin toiminut ihminen ansaitsi rangaistuksensa. Niinpä itsemääräytyvyyteen kykenemätöntä ihmistä alettiin pitää henkilönä, johon ei ollut perusteltua kohdistaa rikosoikeudellista vastuuta. Tämä syyllisyysteoreettinen lähtökohta johti muun ohella siihen, ettei lapsia ja syyntakeettomia pidetty enää rikosoikeudellisessa vastuussa niissä maissa, joissa klassisen koulukunnan ajatukset saivat jalansijaa.¹¹

Klassisen rikosoikeuskoulukunnan edustama syyllisyysteoreettinen suuntaus pysyi elinvoimaisena 1800-luvun loppuun saakka.¹² Sen jäl-

⁸ Nuutila 1991; Nuutila 1997, s. 69–74.

⁹ Nuutila 1997, s. 69.

¹⁰ Klassisen rikosoikeuskoulukunnan keskeisajatuksista ja keskeisajatteliijoista ks. Nuutila 1991, s. 144–150 sekä perusteellisemmin Utriainen 1984, s. 4–61, jossa käsitellään klassisen koulukunnan merkitystä myös kotimaisesta näkökulmasta.

¹¹ Nuutila 1997, s. 70.

¹² Utriainen 1984, s. 54–61. Rikosoikeuden klassinen koulukunta on erotettava Suomessakin 1900-luvun jälkipuoliskolla voimistuneesta uusklassisesta kriminaalipolitiikasta, jonka kultakautena voitaneen pitää 1970-lukua. Uusklassisen kriminaalipolitiikan keskeisiä periaatteita (kuten oikeusvarmuutta ja rangaistusjärjestelmän inhimillisyyden korostamista) pidetään edelleenkin tärkeinä, mutta vaikutelmani on, että niiden merkitys on alkanut

keen rikosoikeudessakin alkoi vahvistua empirismi, joka perustui laajempaan 1800-luvulla virinneeseen empiristiseen yhteiskunnalliseen tutkimussuuntaukseen.¹³ Tutkimussuuntauksessa – ja etenkin sen radikaalissa muodossa – korostui inhimillisen toiminnan ennaltamääräytyvyys sekä pyrkimys selittää ihmisten toimintaa yhteiskunnallisilla rakenteilla.¹⁴ Seurauksena oli ihmisen vapauden kaventuminen. Kun klassismi piti ihmistä lähtökohtaisesti vapaisiin valintoihin kykenevä yksilönä, 1900-luvulle tultaessa ihminen oli alkanut muuttua olosuhteidensa uhriksi.

Samalla rikosoikeus alkoi välineellistyä siten, että rikosoikeutta alettiin yhä enemmän käyttää yhteiskunnallisten ongelmien hallinnan välineenä.¹⁵ Tällä oli merkittäviä syyllisyysteoreettisia seurannaisvaikutuksia. Rankaisemisen oikeutusta ei enää perusteltu rangaistuksen ansaitsemisena, vaan rikosoikeuden preventiivisellä tehtävällä.¹⁶ Tämä ohensi syyllisyysperiaatetta, mutta tulkintani mukaan kehityskululla oli myös syvällisiä vaikutuksia käsityksemme pahuudesta. Kun aikaisemmin pahuutta pidettiin sisäsyntyisenä (väärin tekeminen kertoi ihmisen pahasta tahdosta), empiristinen yhteiskuntatutkimus selitti pahuutta ulkoisilla tekijöillä. Rikosoikeudellisesti arvoituna tämänkaltaiset näkökulmaerot vaikuttavat paitsi syyllisyyskäsitykseen myös siihen, kuinka esimerkiksi tahallisuus ja tahallinen toiminta rikosoikeudessa hahmotetaan.¹⁷ Niinpä ei voida pitää yllättävänä, että empiristinen yhteiskuntatutkimus ja sen radikaalein muoto synnyttivät rikosoikeustieteilijöissä vastareaktion, joka johti muun ohella normatiivisen syyllisyyskäsityksen syntymiseen 1900-luvulla.

Normatiivinen syyllisyyskäsitys tarkoitti yhtäältä paluuta menneeseen ja toisaalta täysin uudenlaista tapaa hahmottaa rikosoikeudellinen syyllisyys. Keskustelussa palattiin korostamaan syyllisyysperiaatteen tärkeyttä, mutta syyksiluettavuutta ei perusteltu filosofisesti korostamalla inhimillistä vapautta ja rangaistuksen ansaitsemista (kuten klassisessa rikosoikeusteoriassa) vaan kysymällä, onko tekijällä ollut tekoa tehdessään toisintoimimismahdollisuus.¹⁸ Samalla filosofinen keskustelu inhimillisestä vapaudesta

ohentua aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna. Vastaavasti Esko Häkkänen, *Institutioiden ja poliittisen kriminaalipolitiikan teoria ja suomalaisen rikosoikeuden muotoutuminen 1910-luvulta 2010-luvulle*, Helsingin yliopisto 2020, s. 82–88, erityisesti s. 87.

¹³ Rikosoikeudellisissa puheenvuoroissa puhutaan sosiologisesta rikosoikeuskoulukunnasta. Ks. Nuutila 1991, s. 150–157; Nuutila 1997, s. 70–71; Utriainen 1984, s. 62–113.

¹⁴ Nuutila 1997, s. 70–71.

¹⁵ Utriainen 1984, s. 62.

¹⁶ Nuutila 1991, s. 151; Nuutila 1997, s. 71.

¹⁷ Nuutila 1997, s. 70–71.

¹⁸ Nuutila 1997, s. 70–71.

konkretisoitui käytännönläheisemmäksi keskusteluksi tilannekohtaisesta toisintoimimismahdollisuudesta. Syllisyysteoreettisesti tämä tarkoitti sitä, että tekijän syllisyys muuttui tapauskohtaisemmaksi. Ihmistä pidettiin siinänsä vapaisiin valintoihin kykenevänä olentona, mutta tietyissä tilanteissa häneltä on voinut puuttua rikosoikeudellisesti merkitsevä mahdollisuus toimia toisin. Toisintoimimismahdollisuuden korostamisen seurauksena erityyppiset vastuuvapausperusteet alkoivat saada aikaisempaa enemmän merkitystä rikosoikeudellisessa ratkaisuharkinnassa.¹⁹

Normatiivinen syllisyyskäsitely on pysynyt elinvoimaisena näihin päiviin saakka. Lähtökohta on, ettei rikostunnusmerkistön mukaisesti toimintaa ihmistä ole perusteltua rangaista, jos häneltä on tekoa tehdessään puuttunut toisintoimimismahdollisuus.²⁰ Toisaalta normatiivisen syllisyyskäsitelyn ohien alkoi jo 1900-luvun viimeisillä vuosikymmenillä kehittyä funktionalistinen käsitely syllisyystä,²¹ minkä voidaan yhtäältä tulkita olleen seurausta hyvinvointivaltioideologian vahvistumisesta 1960-luvulta alkaen. Hyvinvovassa yhteiskunnassa rikoslaki halutaan saattaa palvelemaan ihmisten hyvinvointia, mikä käytännössä tarkoittaa ihmisten ohjaamista toimimaan vastuullisesti. Niinpä funktionalistiselle rikosoikeudelle on tyypillistä korostaa ihmisten vastuullisuutta, mikä ilmenee huolellisuusvelvollisuuden korostumisena.²²

Syllisyysperiaatteella on ollut keskeinen rooli myös funktionalistien argumentaatiossa. Tulkintani mukaan funktionalismi ei ole kuitenkaan vaikuttanut merkittäväällä tavalla syllisyysteoreettiseen merkityssisältöön eli siihen, kuinka hahmotamme rikosoikeudellisen syllisyysteorian, mutta koulukunta on vaikuttanut olennaisesti siihen, millä tavalla hahmotamme syllisyysteorian ja erityisesti syllisyysperiaatteen roolin rikosoikeudessa. Tarkoitan sitä, että perinteisesti syllisyysteoria ja sen kulloistakin merkityssisältöä on käytetty ensisijaisesti rankaisemisen oikeutuksen perustelemiseksi eli päämääränä on ollut osoittaa, minkälaisissa tilanteissa teon syyksilukeminen on syllisyysperiaatteen näkökulmasta perusteltua. Sen sijaan funktionalistit käänsivät näkökulman ympäri ja painottivat, että syllisyysperiaate toimii rankaisemisen rajoitteena, eli he lähtivät

¹⁹ Utriainen 1984, s. 114–168, erityisesti s. 142–146.

²⁰ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 279.

²¹ Funktionalistisesta syllisyyskäsitelmästä ks. Nuutila 1991, s. 216–220; Nuutila 1997, s. 72.

²² Ari-Matti Nuutilan väitöskirja (Nuutila 1996) voidaan laskea osaksi tätä traditiovaihtelua. Ks. erityisesti Nuutila 1996, s. 536–540, jossa Nuutila vaikuttaa hyväksyvän funktionalistisen koulukunnan keskeisajatuksia.

aikaisempaa selvemmin siitä, että rikoslain hyväksyttävät rajat määrittävät syyllisyyskäsitteestä käsin.²³

Funktionalistien argumentaatio on mielenkiintoista, koska siinä vaikuttaisi olevan ristiriitainen vire. Yhtäältä koulukunta puolustaa näkemystä, jonka mukaan rikoslailla on keskeinen rooli ihmisten toiminnan ohjailussa. Samalla he ovat olleet huolestuneita rikoslain välineellistymisestä, erityisesti siitä, että preventiivisten tavoitteiden vuoksi rangaistusvastuuta on alettu ulottaa tilanteisiin, joissa tekijällä ei ole ollut aitoa toisintoimimismahdollisuutta.²⁴ Onkin silmiinpistävää, että 1900-luvun lopussa oli rikosoikeudellisessa keskustelussa päädytty samankaltaiseen tilanteeseen kuin lähes sata vuotta aikaisemmin. Kun 1800-luvulla vahvistunut yhteiskunnallinen empirismi ja sitä seurannut sosiologinen koulukunta suhteellistivat syyllisyysperiaatteen merkitystä ja saivat aikaan rikosoikeudellisen vastareaktion, 1900-luvun lopussa huoli rikoksentehtäjän välineellistämisestä nousi jälleen pinnalle. Kehityskaari muistuttaa, että on olemassa jatkuva vaara rikosoikeuden valjastamisesta palvelemaan yhteiskunnan etua yksilöiden ja heidän subjektiivisen syyllisyytensä kustannuksella.

On mielenkiintoista pohtia, kuinka paljon funktionalistien esiintänyt huoli on suodattanut kotimaisen rikosoikeudelliseen doktriiniin 2000-luvulla. Esimerkiksi kodifioitaessa rikoslain yleisiä oppeja rikoslakiin rikoslain säätäjä halusi säilyttää lievän huolimattomuuden rangaistavana²⁵, vaikka vähäisen huolimattomuuden välttäminen on – kelle tahansa – hankalaa niin työssä kuin vapaa-ajallakin.²⁶ Pohdintaa aiheuttaa myös se, että Suomessa tiedostamattoman tai tiedottoman tuottamuksen rangaistavuuteen suhtaudutaan turhankin kriittikittömästi, vaikka syyllisyysperiaate ja tiedoton tuottamus ovat vain vaivoin sovittavissa yhteen.²⁷ Esimerkkinä voidaan mainita tieliikennerikokset, joissa tuottamuksen alaraja on liukunut liiankin alas, jos asiaa arvioidaan syyllisyysperiaatteen näkökulmasta. Todennäköisesti tietyt tieliikennerikokset koskevat ratkaisut voisivatkin olla toisenlaisia, jos korkein oikeus olisi suhtautunut eri tavalla syyllisyysperiaatteen merkitykseen rikosvastuuta

²³ Vastaavasti Nuutila 1997, s. 72.

²⁴ Nuutila 1996, s. 536.

²⁵ Lainvalmistelussa käydyistä keskustelusta ks. HE 44/2002 vp rikoslain yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamisesta, s. 91.

²⁶ Nuutila 1996, s. 609. Nuutila suhtautuu lievän huolimattomuuden rangaistavuuteen kriittisesti.

²⁷ Nuutila 1996, s. 565. Ks. myös HE 44/2002 vp, s. 90–91, 96.

rajoittavana periaatteena.²⁸ Syyllisyysteoreettisilla sitoumuksilla voikin olla merkittävä vaikutus myös rikoslakia sovellettaessa, vaikka yksittäisissä ratkaisutilanteissa sitoumuksia ei ehkä tunnisteta eikä etenään kirjoiteta auki päätösperusteluissa.

Palatakseni takaisin syyllisyysteoreettiseen keskusteluun keskeistä on huomata, että funktionalistisen koulukunnan vaikutuksesta syyllisyysperiaatteen rooli oli alkanut saada uudenlaisia sävyjä 1900-luvun lopussa. Yhdellä tavalla kysymys oli merkittävästäkin paradigmaattisesta muutoksesta, kun rikosvastuun legitimoinnin sijasta alettiin korostaa syyllisyysperiaatteen merkitystä rikosvastuuta rajoittavana periaatteena.

Periaatteellisten kysymysten lisäksi funktionalismille oli tyypillistä myös pyrkimys demystifioida syyllisyys. Tämä ilmeni haluna systematisoida syyllisyys osaksi rikosoikeudellista vastuullisuutta²⁹, mikä käytännössä tarkoitti sen korostamista, että puhuessamme rikosoikeudellisesta syyllisyydestä puhumme rikosvastuun kriteereistä ja puhuessamme rikosvastuun kriteereistä puhumme irredusoimattomasti vastuun normatiivisista perusteista. Olen tulkinnut tämän tarkoittavan nimenomaan sitä, että funktionalistit halusivat objektivoida subjektiivisen syyllisyyden eli riisua sen kaikesta metafyyysisestä ja liiallisesta filosofiasta sekä korostaa aikaisempaa vahvemmin, että rikosoikeudellinen syyllisyys on samanlainen osa rikosnormatiivista vastuullisuutta kuin teon tunnusmerkistön mukaisuus ja oikeudenvastaisuus. Pyrkimys korostaa syyllisyyden normatiivista ulottuvuutta vaikuttaa suodattuneen myös kotimaiseen rikoksen rakenneoppiin, jossa tahallisuutta ja tuottamusta on alettu pitää osana tunnusmerkistön mukaisuutta eikä osana syyllisyyttä, kuten tehtiin vielä 2000-luvulle tultaessa.³⁰

2000-luvulla rikosoikeudellista syyllisyyttä on alettu lähestyä valtio-sääntöoikeudellisesti.³¹ Tämä on tarkoittanut syyllisyyden sitomista ihmisarvoon, jolloin argumentti on käytännössä ollut seuraava: olisi ihmisarvon vastaista, jos rikosoikeus kohtelisi ihmisiä tahdottomina olentoina eli olentoina, jotka voisivat joutua vastuuseen teoista, joihin he eivät ole

²⁸ Asiaa voi pohtia esimerkiksi ratkaisun KKO 2013:94 valossa.

²⁹ Nuutila 1991, s. 218.

³⁰ Esimerkiksi Nuutilan vuonna 1997 laatimassa oppikirjassa tahallisuus ja tekijän huolimattomuus systematisoidaan vielä osaksi syyllisyyttä. Ks. Nuutila 1997, s. 83. Sen sijaan viimeaikaisissa oppikirjoissa tahallisuus ja tuottamus on alettu systematisoida osaksi tunnusmerkistön mukaisuutta. Ks. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikoslain yleinen osa. Vastuuoppi. Alma Talent 2019, s. 5; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2022, s. 4–5.

³¹ Sakari Melander, Kriminalisointiteoria – Rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, s. 290–302, erityisesti s. 301–302.

voineet itse vaikuttaa.³² Argumentti muistuttaa klassisen rikosoikeuskoulukunnan tapaa hahmottaa syyllisyys, mutta syyllisyydestä ja etenkin syyllisyysperiaatteesta käyty rikosoikeudellinen ja rikosoikeusfilosofinen keskustelu on korvattu valtiosääntöoikeudellisella keskustelulla. Tavoitteena vaikuttaisikin olleen syyllisyysperiaatteen kunnioittamisvaateen sementointi osaksi valtiosääntöä, jolloin syyllisyysperiaatetta ei tarvitsisi perustella filosofisesti vaan viittaamalla ihmisarvon kunnioittamisvaateeseen.³³ Niinpä filosofinen ja rikosoikeudellinen keskustelu syyllisyysperiaatteesta ja syyllisyyden merkityssisällöstä vaikuttaisi ainakin osittain muuttuneen valtiosääntöoikeudelliseksi keskusteluksi syyllisyyden oikeudellisista rajoista. On toisaalta huomattava, että valtiosääntölähtöinen syyllisyyskeskustelu muistuttaa läheisesti funktionalistisen koulukunnan pyrkimystä määritellä hyväksyttävän rikoslain käytön rajat. Ero on lähinnä siinä, että funktionalistit edellyttävät hyväksyttävältä rikoslain käytöltä syyllisyysperiaatteen kunnioittamista ensisijaisesti rikosoikeudellisin argumentein, kun valtiosääntöjohtoisessa keskustelussa samat argumentit johdetaan valtiosäännöstä.

Tulkintani mukaan syyllisyyskeskustelun valtiosääntöistyminen ei ole vaikuttanut syyllisyyden merkityssisältöön. Vaatimus kohdella ihmisiä tahtovina ja autonomisina yksilöinä ei ole uusi, vaikka filosofisten (klassisen koulukunta) tai rikosoikeudellisten (funktionalistinen koulukunta) sitoumusten sijasta keskustelussa sitouduttaisiinkin valtiosäännössä turvattuun ihmisarvoon. Ensisijaisesti syyllisyyskeskustelun valtiosääntöistyminen onkin ymmärrettävä osaksi laajempaa rikosoikeuden valtiosääntöistymistä eli kehityssuuntaa, jossa rikoslaille ja sen käytölle on pyritty määrittelemään valtiosääntöoikeudelliset reunaehdot.³⁴

3 SYYLLISYYDEN YDIN

En väitä, että edellä sanottu olisi täydellinen kuvaus valistuksen jälkeisistä rikosoikeudellisista koulukunnista tai syyllisyysteoreettisista muutoksista. Tarkoitukseni on ollut lähinnä havainnollistaa, että yhtäältä syyllisyys-

³² Tämänkin kehityssuunnan yhtenä kiintopisteenä voidaan pitää Nuutilan tuotantoa. Ks. erityisesti Nuutila 1996, s. 536–538; Nuutila 1997, s. 73–74.

³³ Näin esimerkiksi Melander 2008, s. 300. Ks. myös Nuutila 1997, s. 73.

³⁴ Ks. etenkin Melander 2008; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 77–83.

teorian historia kertoo jatkuvasta muutoksesta, siitä, että syllisyyskäsitteiden merkityssisältö sekä syllisyysperiaatteen rooli ovat eläneet yhteiskunnallisen ja tieteellisen kehityksen mukana. Toisaalta keskusteluni osoittaa, etteivät muutokset syllisyyskäsitteissä ole olleet erityisen dramaattisia. Hahmotammekin rikosoikeudellisen syllisyden ja sen merkityssisällön pääpiirteissään samalla tavalla kuin 1700-luvulla ja tätäkin aikaisemmin.

Niinpä vaikuttaakin siltä, että syllisyyskäsitteillä on muuttumaton ydin. Kysymys on käytännössä siitä, että kuorittaessa syllisyyskäsitteiden ympäriltä kulloisenkin syllisyysteoreettisen kehitysvaiheen painolasti jäljelle jää olennaisin. Syllisyys ja syyksilukeminen ovat aina edellyttäneet inhimillistä toimijaa, joka olisi voinut halutessaan toimia toisin.³⁵ Tämä syllisyden ydin on itse asiassa säilynyt hämmästyttävän muuttumattomana läpi länsimaisen filosofian historian riippumatta siitä, onko vallalla ollut luonnonfilosofia vai humanismi, uskonnollinen keskiaika vai renessanssi, modernismi vai postmodernismi, empirismi vai rationalismi – tai riippumatta siitä, kuinka determinististä maailmankuvaa on kulloisenaikin aikakautena kannatettu.

Vastaavasti erilaiset rikosoikeudelliset koulukunnat ovat voineet hahmottaa syllisyden ja syllisyysperiaatteen relevanssin eri tavoilla niin teoreettisesti kuin rikosoikeussysteemaattisesti, mutta pohjimmiltaan kaikki ovat jakaneet sen, että syllisyys edellyttää vapaisiin valintoihin kykenevää yksilöä. Huomionarvoista on termi yksilö. Se kuvastaa, että etenkin mannermaisessa oikeuskulttuurissa rikosoikeudellinen syllisyys käsitteellistetään lähtökohtaisesti yksilön syllisyysdeksi eli oletukseksi itseään määräävästä vapaasta oliosta, joka voi itse päättää, tekeekö rikoksia vai ei. Ajattelumallin juuret voidaan johtaa moraalifilosofisesta keskustelusta, jossa ihmisten yhteisöllistä vastuuttamista, syllisyden hahmottamista yhteisöllisenä syllisytenä sekä ihmisyyhteisöjen kollektiivista rankaisemista on jo historiallisestikin pidetty paitsi moraalisesti ongelmallisena myös epäreiluna vastuunmuotona.³⁶

On tavallaan lohdullista, että rikosoikeuden syllisyden ydin on muuttumaton. Samalla se johtaa kysymään, voiko syllisyden kova ydin estää

³⁵ Tämä asia käy välillisesti ilmi myös Nuutilan tuotannosta, vaikka hän ei tätä suoranaisesti toteakaan. Kuvaavaa on, että Nuutila on kiinnostunut filosofisista tahdon vapauteen ja toisintoimimismahdollisuuteen liittyvistä pohdiskeluista.

³⁶ H. D. Lewis, *Collective Responsibility*. *Philosophy* 23(84) 1948, s. 3–18, 3–6; R. S. Downie, *Collective Responsibility*. *Philosophy* 44(167) 1969, s. 66–69, 67; Stephen Sverdlik, *Collective Responsibility*. *Philosophical Studies* 51(1) 1987, s. 61–76, 68.

rikosoikeudellisen vastuullisuuden innovatiivisen kehittelemisen. Vaatimus yksilökeskeisestä ja itseään määräävästä vapaasta oliosta taipuu huonosti tilanteisiin, joissa on kysymys esimerkiksi kansainvälisestä organisoituneesta rikollisuudesta tai pyrkimyksestä hallita ilmastonmuutosta rikosoikeudellisesti tai halusta reagoida someyhtiöiden tai algoritmien tai tekoälyn toimintaan. Voi myös olla, että elämän muuttuminen virtuaalisemmaksi johtaa pohtimaan, voidaanko virtuaalimaailmassa ylläpitää syyllisyyskäsitystä, joka perustuu oletukseen itseään määräävästä ja vapaisiin valintoihin kykenevästä yksilöstä.

4 SYYLLISYYDEN TULEVAISUUS

Keskeisin teesini on ollut toistaiseksi seuraava: käsityksemme syyllisyydestä ja syyllisyysperiaatteen rikosoikeudellisesta roolista on kestänyt aikaa ja yhteiskunnallisia muutoksia, vaikka muutokset maailmankuvassa ovat usein olleet fundamentaalisiaakin. Voidaanko tästä päätellä, että syyllisyyden ydin tulee pysymään muuttumattomana myös tulevaisuudessa, kuten tultaessa 2100-luvulle? Kysymys on hankala, eikä siihen ole mahdollista vastata mitään varmaa, kuten ei mihinkään kysymykseen, joka koskee riittävän kaukaista tulevaisuutta.

Mahdollisia kehityskulkuja voidaan ennakoida pohtimalla esimerkiksi tieteellisen kehityksen nopeutta sekä arvioimalla, kuinka tiede tulee vaikuttamaan yhteiskunnalliseen kehityskulkuun. Tämänkaltaisen lähestymistapa on tutumpi tulevaisuudentutkimuksessa³⁷, mutta mikään ei estä soveltamasta esimerkiksi skenaarioanalyysijä rikosoikeudellisiin pohdintoihin. Seuraavaksi esitänkin kolme keskeistä tieteellistä ja yhteiskunnallista skenaariota, jotka voivat vaikuttaa tulevaisuudessa syyllisyyskäsityksiimme. Tämän lisäksi esitän skenaarioiden perusteella hypoteesin, kuinka käsityksemme syyllisyydestä voi muuttua seuraavan sadan vuoden aikana. Vaikka 2100-lukua koskevat ennakkoinnit voivat vaikuttaa rikosoikeudellisesti irrelevanteilta, on huomioitava, että muutokset syyllisyyskäsityksissä ovat hitaita. Niinpä ei ole perusteltua olet-

³⁷ Esim. Wendell Bell, *Foundations of Futures Studies. Human Science for a New Era. Volume I: History, Purposes, Knowledge*. Transaction Publishers 1997; Wendell Bell, *Foundations of Futures Studies. Human Science for a New Era. Volume II: Values, Objectivity and the Good Society*. Transaction Publishers 1997.

taa, että syyllisyyuskäsitys muuttuisi merkittävästi lähivuosikymmeninä. Tämä puoltaa sitä, että tulevaisuuspohdinnoissa katse pidetään riittävän kaukaisessa tulevaisuudessa.

Ensimmäisen skenaarioni mukaan kognitiotieteellinen kehitys (laajasti ymmärrettynä) tulee 2100-luvulle tultaessa tarjoamaan uudenlaisia selityksiä inhimillisen toiminnan perusteista.³⁸ Tämä voi johtaa paradigmaattiseen muutokseen, jossa aikaisempaa laajempi osa inhimillisestä toiminnasta selitetään päämäärähakuisuuden sijasta syy-seuraussuhteilla. Yhteiskunnallisesti tämänkaltaisen kehitys voi johtaa lisääntyvään medicalisaatioon ja psykomedicalisaatioon, joilla molemmilla voi olla merkittäviäkin vaikutuksia syyllisyyden rikosoikeudelliseen merkityssisältöön.³⁹

On esimerkiksi mahdollista, että tieteellinen kehitys kaventaa käsitystä tahdon ja siten myös valintojen vapaudesta, millä olisi väistämättömiä syyllisyysteoreettisia seurannaisvaikutuksia. Olisiko kaventuvaan inhimilliseen vapauteen mahdollista vastata konstruoimalla syyllisyysperiaatteen edellyttämä inhimillinen vapaus pikemminkin sosiaalseksi kuin luonnontieteelliseksi tosiasiaksi⁴⁰? Se voisi teoreettisesti mahdollistaa syyllisyysperiaatteesta kiinnipitämisen silloinkin, kun ihmisyyttä koskeva tieteellinen maailmankuva alkaisi intentionaalisuuden sijasta muuttua deterministisemmäksi. Joka tapauksessa pidän selvänä seuraavaa: mikäli ihmistieteitä koskeva maailmakuva⁴¹ saa – tieteellisen kehityksen seurauksena – deterministisimpiä sävyjä, sillä on olennainen vaikutus syyllisyyuskäsitykseen, mikä käytännössä realisoituisi ainakin anteeksiantoperusteiden lisääntymisenä.

³⁸ Asiasta on käyty paljon keskustelua monilla eri tieteenaloilla jo useampia vuosikymmeniä. Ks. esim. J. Greene – J. Cohen, For the law, neuroscience changes nothing and everything. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 359(1451) 2004, s. 1775–1785; Leonora Dahan-Katz, The Implications of Heuristics and Biases Research on Moral and Legal Responsibility: A Case Against the Reasonable Person Standard, s. 135–162 teoksessa Nicole A. Vincent (ed.), *Neuroscience and Legal Responsibility*. Oxford University Press 2013; Alan Schore, *Affect Regulation and the Origin of the Self: The Neurobiology of Emotional Development*. 2nd ed. Routledge 2016.

³⁹ Tämänkaltaisesta pohdiskelusta ks. Linda Gröning, Has Norway abandoned its medical model? Thoughts about the criminal insanity reform post 22 July. *Criminal Law Review* 2021/3, s. 191–202; Nils Jareborg, Kognitionspsykologi och straffrättsligt ansvar, s. 11–113 teoksessa Nils Jareborg – Magnus Ulväng (red.), *Tanke och uppsåt*. Iustus 2016.

⁴⁰ Olen itse pohdiskellut tämänkaltaisella mahdollisuudella. Ks. Tatu Hyttinen, Syytön tai syyllinen. Tutkimus syyllisyyksysymyksen ratkaisemisesta. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2015, s. 375–381.

⁴¹ Ihmistieteellisellä maailmakuvala tarkoitan pyrkimystä selittää ihmisten toimintaa pikemminkin intentionaalisesti kuin kausaalisesti. Ks. aiheesta Georg Henrik von Wright, *Explanation and Understanding*. Cornell University Press 1971, s. 96–118.

Toinen skenaarioni on, että teknologinen kehitys, tekoäly, eläminen virtuaalitodellisuudessa ja muut vielä tunnistamattomat teknologiset innovaatiot tulevan vaikuttamaan olennaisesti yhteiskuntaan ja ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja näin ollen myös siihen, minkälaiseksi rikosoikeudellisen syyllisyyden merkityssisältö tulee muotoutumaan.⁴² Esimerkiksi voidaan nostaa jo käynnissä oleva elämä virtualisoituminen. Kun perinteisesti rangaistusjärjestelmä on rajattu koskemaan maantieteellisesti ja kulttuurisesti läheisten ihmisten välistä kansakäymistä, virtuaaliyhteisöt ja virtuaalinen kanssakäyminen on paitsi abstraktimpaa myös rajattomampaa. Tämä mahdollistaa muun muassa kanssakäymisen joukkoistumisen. Skenaario johtaa pohtimaan, voiko virtuaalielämän hallinnointi edellyttää siirtymistä kohti kollektiivista syyllisyyksäsitä, jolloin myös syyllisyyssperiaate taustafilosofioineen edellyttäisi uudelleen arvioimista. Tai ajatelkaamme tekoälyä ja sen tulevaisuutta. Voidaanko tekoälyn kehittäjää, käyttäjää, hallinnoijaa tai omistajaa pitää syyllisenä, jos tekoäly itse kykenee toimimaan intentionaaliseksi tulkittavalla tavalla? Teknologian kehitys johtaakin pohtimaan inhimillisyyden, inhimillisen toiminnan ja syyllisyyden välisiä relaatioita eli kysymyksiä, joita on vaikea pohtia jo senkin takia, ettei rikosoikeuden nykykieli mahdollista puhumista inhimillisen syyllisyyden tuolle puolen menevästä syyllisyydestä.

Kolmas skenaarioni on, että tietyt yhteiskunnalliset megatrendit, kuten ilmastonmuutos, voivat edellyttää syyllisyyden merkityssisällön uudelleen arviointia.⁴³ Voidaan esimerkiksi olettaa, että viime kädessä tehokas reagointi ilmastonmuutokseen edellyttää äärimmäistä pakkoa, mikä käytännössä tarkoittaisi turvautumista rikosoikeuteen. Toisaalta ilmastonmuutosten kaltaisten ongelmien rikosoikeudellinen hallinnointi ei vaikuta realistiselta, jos samalla ei aleta kehittää täysin uudentyyppisiä kollektiivisen vastuun muotoja. Tämänkaltaisen kehityskulku tarkoittaisi paitsi

⁴² Aiheesta on keskusteltu kymmenen viime vuoden aikana runsaasti. Sporadisina esimerkkeinä voidaan mainita Mark A. Lemley – Eugene Volokh, Law, virtual reality, and augmented reality. *University of Pennsylvania Law Review* 166(5) 2018, s. 1051–1138; Monica Simmler – Nora Markwalder, Guilty Robots? – Rethinking the Nature of Culpability and Legal Personhood in an Age of Artificial Intelligence. *Criminal Law Forum* 30(1) 2019, s. 1–31.

⁴³ Tästäkin asiasta on jo alettu keskustella. Ks. esim. Ian A. Smith, On Explaining Individual and Corporate Culpability in the Global Climate Change Era. *Journal of Business Ethics* 112 (4) 2013, s. 551–558. Ks. myös Kimmo Nuotio, Rikosoikeus kohtaa kestävän kehityksen haasteet. *Ympäristöjuridiikka* 4/2021, s. 25–48, jossa keskustellaan laajemmin rikosoikeuden roolista kestävän kehityksen (laajasti ymmärrettyinä) turvaajana.

luopumista syyllisyysperiaatteesta myös syyllisyyden kollektivointia, mahdollisesti jopa sitä, että kyettäisiin luomaan jonkinlainen ylikansallinen kollektiivinen syyllisyys, jossa syyllisyyden merkityssisältö hahmotettaisiin samalla tavalla riippumatta siitä, mistä maasta tai maanosasta puhutaan.

On selvää, että kansallisvaltioihin perustuvassa kansainvälisessä järjestelmässä ylikansallisen kollektiivisen syyllisyyden syntyminen vaikuttaa epätodennäköiseltä, mutta yhtä epärealistista on olettaa, että ilmastomuutosta voitaisiin hallita rikosoikeudellisesti tehokkaasti ilman syvällisiä ajattelullisia ja doktrinaalisia muutoksia. Toisaalta puhe kollektiivisesta vastuullisuudesta ja etenkin syyllisyyden kollektivoinnista johtaa pohtimaan ensinnäkin sitä, mitä yhteisöjen vastuu tarkoittaisi konkreettisesti rikoslainsäädännön ja käytäntöjen näkökulmasta. Tätäkin merkittävämpiä kysymyksiä sisältyisi kollektiivisen syyllisyyden legitimisyyteen. Olisiko vaarana, että syyllisyyden kollektivointi tarkoittaisi yksilön näkökulmasta ankaraa vastuuta eli tilannetta, jossa ihmisiä aletaan rangaista teoista, joihin he eivät ole tosiasiasa voineet vaikuttaa? Vai tyydyttäisiinkö siihen, että vastuu kohdistettaisiin yhteisöihin tai muihin oikeushenkilöihin, mahdollisesti jopa valtioihin, jolloin sanktiointi voisi olla lähinnä taloudellista? Tällöin ongelmaksi muodostuisi sanktioinnin tehottomuus. Tehokkaimmin rikosoikeus ohjaakin yksilöiden ja organisaatioiden toimintaa silloin, kun vastuu mahdollisista loukkauksista kohdistuu nimenomaan yksilöihin ja heidän vapauteensa.

Skenaarioille on tyypillistä, ettei niitä kirjoitushetkellä voida osoittaa tosiksi tai epätosiksi. Määritelmällisesti skenaario tarkoittaaakin tulevan kehityskulun ennakointia. Vaikka skenaarit voivat sinänsä olla perusteluja, skenaarioanalyysi on aina hypoteettista.⁴⁴ Skenaarioiden perusteella on kuitenkin mahdollista arvioida, kuinka tieteellinen ja yhteiskunnallinen kehitys voi vaikuttaa käsityksiimme rikosoikeudellisesta syyllisyydestä. Tästä lähtökohdasta hypoteesini on, että rikosoikeudellinen syyllisyyskäsitelmä voi tulevaisuudessa korvaantua kahdella tai useammalla syyllisyyskäsitelmällä. Pidän siis mahdollisena, että monistisen syyllisyyskäsitelmän sijasta tulevaisuudessa puhutaan pluralistisesta syyllisyyskäsitelmästä.

⁴⁴ Karl Popperin osoittamalla tavalla on ensinnäkin huomioitava, että yhteiskunnallinen kehityskulku on sidoksissa tieteelliseen ja teknologiseen kehitykseen. Niinpä puhe tulevaisuuden tarkasta ennustamisesta olisi täysin perusteetonta, koska emme voi periaatteessaakaan tietää ennakolta, mitä tieteellisiä ja teknisiä keksintöjä tulevaisuudessa tehdään: jos tietäisimme jo nyt esimerkiksi 2100-lukua koskevat käännteentekevät innovaatiot, ne olisivat jo keksitty. Ks. Karl Popper: *The Poverty of Historicism* Routledge 1957/2002.

Esittämäni hypoteesi on radikaali. Ensinäkin se johtaa pohtimaan, voidaanko rikosoikeusjärjestelmän sisällä operoida rikosoikeussystemaattisesti useammalla kuin yhdellä syyllisyyskäsitteellä.⁴⁵ Pluralistinen syyllisyyskäsitteishän viittaa nimenomaan siihen, ettei kaikkea syyllisyyttä pyritäisi edes mahdollittamaan yhden ainoan syyllisyyskäsitteen alle, mikä käytännössä tarkoittaisi rikosoikeussystemaattista hajaannusta. Olisiko esimerkiksi mahdollista, että globaaleihin ongelmiin kehiteltäisiin kollektiivinen syyllisyyskäsite mutta että lokaalisti syyllisyys pysyisi yksilökeskeisenä syyllisyytenä?

Yhdellä tavalla kysymys olisi kehityskulusta, jossa yhteiskunnalliset muutokset ja muuttuneet elämänmuodot synnyttäisivät useampia käsitteitä syyllisyydestä, eli syyllisyyden merkityssisältö muodostuisi eri elämänalueiden edellyttämällä tavoilla. Tavallaan kysymys ei olisikaan muusta kuin jo nyt käynnissä olevasta rikosoikeuden pirstaloitumisesta. Keskustelua on käyty esimerkiksi rikosoikeuden yleisten vastuuperusteiden rikostyyppikohtaisesta nyansoitumisesta. Jotkut kirjoittajat ovat esimerkiksi esittäneet, että tahallisuus ja tuottamus (jotka aikaisemmin systematisoitiin osaksi syyllisyyttä) pitäisi konstruoida talousrikoskontekstissa eri tavalla kuin esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa.⁴⁶ Syyllisyyden mahdollisessa pirstaloitumisessa voidaan nähdä myös pysyvyyden elementti. Operoiminen useammalla syyllisyyskäsitteellä mahdollistaisi nimittäin sen, että monilla tavanmukaisilla elämänalueilla rikosoikeudellinen syyllisyys hahmotettaisiin tulevaisuudessakin samalla tavalla kuin nykyään.

Jos satojen vuosien historiasta voidaan jotakin päätellä, johtopäätös on seuraava: subjektiivinen syyllisyys – ja vaatimus syyllisyysperiaatteen kunnioittamisesta – ei ole katomassa historian syövereihin, mutta perinteisen syyllisyyskäsitteen rinnalle voi syntyä uudenlaisia syyllisyyden muotoja.

⁴⁵ Tämänäköisistä (joskaan ei erityisen radikaaleista) pohdiskeluista ks. Andrew Simester, *Fundamentals of Criminal Law. Responsibility, Culpability, and Wrongdoing*. Oxford University Press 2021, erityisesti s. 237–261.

⁴⁶ Kotimaisesta keskustelusta ks. Kimmo Nuotio, *Oikeuslähteet ja yleiset opit*. Lakimies 7–8/2004, s. 1290–1291; Raimo Lahti, *Talousrikosoikeuden yleisistä opeista*, s. 3–28 teoksessa Raimo Lahti – Pekka Koponen (toim.), *Talousrikokset*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2007, s. 21; Tatu Hyttinen, *Rahanpesu ja rikosvastuu*. Alma Talent 2017, s. 62–63.

5 LOPUKSI

Mikään ei sinänsä estä sitä, että rikosoikeudellinen vastuullisuus konstroitaisiin ilman subjektiivista syyllisyyttä. Tällöin syyllisyyssperiaatteen sijasta korostettaisiin ajatusta objektiivisesta rangaistusvastuusta, jolloin jokainen rikostunnusmerkistön mukainen ja oikeudenvastainen teko olisi si rangaistava. Esimerkiksi tekijän syyntakeisuudella, asenteilla, mielen-tilalla, sairauksilla, iällä, asemalla, erehtymisellä tai tahdonvapauden puutteella ei olisi rikosoikeudellista merkitystä.

Objektiivista rangaistusvastuuta voidaan puoltaa sen tehokkuudella. Tämän käsityksen mukaan mitä enemmän tekijän syyllisyydelle ale-taan antaa merkitystä rangaistusvastuuta määrittävänä tekijänä, sitä run-saammin rangaistusjärjestelmän tehokkuus alenee.⁴⁷ Tehokkuusargu-mentista huolimatta länsimaista ei löydy yhtään rangaistusjärjestelmää, jossa subjektiivinen syyllisyys olisi tyystin sivuutettu. Syyllisyyssperiaat-teen kunnioittamista pidetäänkin hyväksyttävän rangaistusjärjestelmän kriteerinä.

Kuten olen kirjoituksessani osoittanut, syyllisyyssperiaatteella on vah-va historianfilosofinen tausta. Tyypillisesti sen alkuperä johdetaan valis-tuksesta, mutta tosiasiaassa länsimaisen filosofian historiassa on jo antiikin ajoista ajateltu, että vastuullisuus edellyttää vapaisiin valintoihin kyke-nevää yksilöä. Tätä lähtökohtaa olen pitänyt syyllisyyden ytimenä. On vaikeaa nähdä, että kyseinen fundamentti tultaisiin hylkäämään tulevai-suudessakaan. Sen sijaan pidän mahdollisena, että seuraavan vuosisadan aikana perinteinen käsityksemme rikosoikeudellisesta syyllisyydestä tu-lee saamaan rinnalleen uudenlaisia syyllisyyskäsitteitä. Näkemykseni on tiivistäen seuraava:

Syyllisyyden rikosoikeudellinen merkityssisältö on riippuvainen kul-loisestakin yhteiskunnallisesta kehitysvaiheesta.⁴⁸ Tiede ja yhteiskunnal-linen kehitys ovat symbioottisessa suhteessa: tiede vaikuttaa yhteiskun-nalliseen kehitykseen. Tieteellinen kehitys tulee seuraavan vuosisadan aikana entisestään kiihtymään, mikä nopeuttaa yhteiskunnallista muu-tosta. Niinpä käsitys rikosoikeudellisesta syyllisyydestä voi kuluvan vuosisadan aikana muuttua radikaalimmin kuin aikaisempina vuosi-satoina. Kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että subjektiivinen syyllisyys

⁴⁷ Nuutila 1997, s. 69.

⁴⁸ Tämä käy hyvin ilmi niin Utriaisien väitöskirjasta (1984) kuin Nuutilan lisensiaatintyös-tä (1991).

ja syyllisyysperiaate menettäisivät merkityksensä, vaan kehityskulusta, jossa monistisen syyllisyyskäsitteiden rinnalle alkaa kehittyä uusia syyllisyyskäsitteitä. Niillä voitaisiin operoida uudentilanteissa, kuten virtuaalitodellisuudessa, tai vastata uudentilanteisiin haasteisiin, kuten ilmastonmuutokseen tai rikollisuuden organisoinnissa ja globalisoinnissa. Tähän liittyvästi onkin syytä huomata, että syyllisyyskäsite on jo nyt alkanut saada pluralistisempia sävyjä, kun rikoslaitilla on haluttu alkaa aikaisempaa enemmän vastata organisaatioiden rikollisuuteen. Suomessa kehityskulku on vasta aluillaan, mitä kuvastaa, että Suomessa oikeushenkilön rangaistusvastuu on sidoksissa vallalla olevaan yksilökeskeiseen syyllisyyskäsitteeseen.⁴⁹

Seuraavan sadan vuoden aikana nähdään, kuinka oikeaan olen pohdinnoissani osunut. Taloustieteilijä voisi sanoa, että odotuksilla on tapana toteutua, mutta syyllisyys on osoittautunut taloussuhdanteita pysyvämmäksi.

⁴⁹ Vrt. Korkka, jonka mukaan oikeushenkilön ”– rangaistusvastuun rakenne ja perusidea poikkeavat ratkaisevalla tavalla yksilön rangaistusvastuun sisällöstä –”. Heli Korkka, Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. Lakimies 3–4/2019, s. 313–336, 313–414. Olen sinänsä täysin samaa mieltä Korkan kanssa, mutta syyllisyysteoreettisesti oikeushenkilön rangaistusvastuu on sidoksissa yksilökeskeiseen syyllisyyskäsitteeseen, koska oikeushenkilön rankaisemisen ”esiedellytyksenä” on yksilön tekemä rikos. Niinpä oikeushenkilön rangaistusvastuu on sinänsä sovitettavissa yhteen syyllisyysperiaatteen kanssa, vaikka vastuun muotona oikeushenkilön rangaistusvastuu alkaakin irtaantua yksilökeskeisestä paradigmasta.